

ПРОФЕСОР ВАЈГАНД О „МАКЕДОНСКИМ“ СРБИМА.

Познати професор немачког универзитета у Лајпцигу, Густав Вајганд, написао је књигу „*Etnographie von Makedonien*“ (Leipzig, 1924), у којој излаже укратко етничку историју разних народа, који су живели или живе и данас на земљишту не само старе и праве Македоније него и даље на северу и на северозападу до развођа између Мораве и Вардара и до Шарпланине. Вајганд узима дакле Македонију у оном обиму, у ком је обично узимају и бугарски писци не дајући за то никаква оправдана разлога. Непристрасни и добро обавештени научници сматрају пак, да Македонију треба узимати само у њеном првобитном обиму, дакле у главном као област око доњих сликова река Вардара и Бистрице, а да све остале пределе даље на северу треба рачунати у Стару Србију. Али да бисмо избегли неспоразуме и незгоде због различних схватања појмова „Македонија“ и „Стара Србија“, ми ћемо у овом чланку по невољи говорити о „Македонији“ и о „македонским“ Србима у оном обиму, у коме говори о њима и Вајганд. Ипак, да бисмо обележили своје неслагање с именом „Македонија“ у томе проширеном смислу, ми ћемо га свуда стављати под знаке навода.

У именованој књизи Вајганд на много место и у целим нарочитим одељцима говори и о „македонским“ Србима, означавајући их стално као Бугаре и њихов језик као бугарски. На неколико места износи и неке доказе за то своје гледиште. — Ми смо поводом тога написали нарочиту расправу¹, у којој смо показали, са колико непознавања ствари и очевидне пристрасности. Вајганд говори о нашим сународницима на југу. Овде ћемо изнети најглавније погледе и резултате нашег расправљања.

1. На почетку своје књиге Вајганд је ставио списак литературе о „Македонији“. Он се потрудио, да пронађе и да наведе у том списку и сасвим лоше књиге бугарских и страних писаца, који у питању о народности „македонских“ Срба имају исто мишљење, које има и он. Од српских писаца навео је само једну књигу проф. Ј. Цвијића; од осталих српских и страних писаца, који су о тој земљи и о њеном народу писали сасвим непристрасно и на чисто научној основи, није навео ниједнога ни у томе списку ни даље у књизи. Међутим таквих дела и расправа има знатај број. Ми смо и не узимајући у обзир старија дела и мање књиге и расправе набројали неких 25 само новијих и најбољих књига и расправа, које су све писали истакнути аутори, од којих су једни познати научници и професори Универзитета, а други су одлични познаваоци „македонских“ Срба, и чија се дела и расправе неизоставно имају узимати у обзир приликом сваког расправљања о етничкој историји и о народности

¹ Штампале се у „Просветном Гласнику“ ове године.

„македонских“ Срба и наравно услед тога навести и у свакоме списку литературе о народима у „Македонији.“

Избегавајући сваки помен о тим делима и расправама Вајганд је већ унапред очевидно показао намеру, да необавештеним људима и на овај начин представи ствар, коју његова књига заступа, само с једне стране. Кад се изостави читав низ врло знатних дела и расправа, у којима се говори о „македонским“ Словенима и о другим народностима у „Македонији“, то већ унапред јасно показује, колико се објективности може очекивати у погледима, које ће писац изнети и каквим ће их средствима и начинима бранити.

2. Етничка историја „македонских“ Срба обрађена је код Вајганда сасвим непотпуно и уз то су изнети и неки неистинити подаци и недоказана тврђења.

Досадашња научна испитивања, која су још далеко од потпуности, ипак поуздано показују, да су Словени, који су се у 6 и у 7 веку били настанили по Грчкој, знатним делом имали српски или српско-хрватски етнички карактер (одржани су и до сад многи топографски називи од имена Србин и неки од имена Хрват и трагови у језику са српским гласовним особинама) и да су се осим тога била тамо настанала и таква словенска племена, која су стојала ближе данашњим Бугарима. — Без сумње је сличан случај био и у јужним деловима „Македоније“. Може се као поуздано сматрати, да су из тих крајева били Срби, које је византиски цар Константин у 7 веку био населио у Малој Азији и по којима се тамо звао град Гордосерба а после и предео Сервохорија, и да је град Српчиште на југозападу од Солуна добио име од Срба, који су се ту били настанили, као и они даље по Грчкој. Осим тога још и данас у јужној „Македонији“ (у солунско-костурској области) у народном говору неких предела има више српско-хрватских особина, док је у другима више бугарских.

У вези са наведеним фактима добивају особити значај и топографска имена по осталој „Македонији“, која су начињена од основе Срб-. Од њих знамо већ до сада приличан број (12), а тај ће се број даљим испитивањима јамачно знатно умножити, нарочито кад се узму у обзир не само имена данашњих села него и топографски објекти разних других врста и успомене на ранија насеља. Могло би се мислити, да су нека од тих имена успомене на северне Србе (Рашане и Зећане), који су се у 13. и у 14. веку насељавали овде-онде по „Македонији“. Али наведени поуздани подаци о великој старини таквих успомена из Грчке и из јужне „Македоније“ упућују на то, да је бар и велика већина до сад познатих и других још непознатих топографских назива, који су начињени од основе Срб-, остала у „Македонији“ из времена првог словенског насељавања по њој у 6 и у 7 веку. Ови подаци дакле сведоче, да је међу Словенима, који су се у току 6 и 7 века населили по „Македонији“, било целих група, родова и племена или и већих целина, које су називале себе Србима.

За етнички састав „македонских“ Срба од особитог је значаја, колико су времена владали у „Македонији“ Бугари а колико Срби Рашани и од каквих је последица била владавина једних и других. — Вајганд јако увеличава број година бугарске владе у „Македонији“ (каже: од средине 9 века до 1014 год. и од 1210 до 1250 год., а међутим је познато, да су Бугари владали у њој, и то не увек у целој, само од 861 до 969 год., а у првој половини 13 века свега 23 године) и као сасвим поуздано тврди, да је време владе цара Симеуна и Самуила периода, у којој је „Македонија“ потпуно побугарена. Он наравно не наводи никаквих доказа за то, јер таквих доказа уопште и нема. Свеколико досадашње истраживање показује, да од Бугара из доба њихове владавине није остало никаква трага ни у народном песништву. Нема ниједног поузданог историског податка, да су се „македонски“ Словени у народној маси и тада и позније показивали као Бугари.

Вајганд нигде не казује, колико је времена „Македонија“ била у саставу старе српске државе. А Срби су владали у „Македонији“ од 1282 год. до 1394.

а у јужним крајевима и до 1413 године. О насељавању Срба Рашана и Зећана у то време по „Македонији“ има само мало података, и по свему се чини, да насељавања већег броја сеоског народа није ни било. Може се само као поуздано сматрати, да се је по градовима и појединим знатнијим местима био настанио приличан број северне српске властеле са својим родовима и пратњом и да је од њих овде-онде остао по који траг и успомена у маси „македонских“ Срба. Али је утицај средњевековне српске културе на „македонске“ Словене био огромен: свеколико духовно благо, што га они имају као израз своје националне културе из прошлости (неимарство или архитектура, писменост, историјска предања и народно песништво) српскога је карактера.

За етничку историју „македонских“ Срба од значаја су још и ове чињенице: у североисточном крају „Македоније“ било се настанило нешто Печењега (у 11. веку) и Кумана (у 13. веку), који су се потпуно посрбили; за време турске владе у „Македонији“ знатан се број тамошњих Срба у јужним крајевима погрчио (то је погрчавање несумњиво вршено још и у време византиске државе), а у западним примивши ислам потпуно се поарбанашио или постао двојезичним; а и по другим крајевима „Македоније“ много је Срба прешло у мухамеданство и услед тога се, изгубивши националну свест, одвојило од својих сународника; даље, сва досадашња испитивања показују, да на словенском југу ваљда нема ниједне тако велике области, као што је „Македонија“, у којој би било очувано тако много старог словенског становништва: досељавања са стране готово није никако ни било, а не зна се ни за какве веће поремећаје и сеобе народне из кога било њеног краја.

3. Вајганд мисли да су „македонски“ диалекти постали под утицајем бугарског језика, а да је опет бугарски језик добио своје карактеристичне несловенске особине под утицајем румунског језика. Румунски језик је по његову мишљењу огранак старог влашког, т.ј. трачко-романског језика. Пороманџени Трачани су се, вели Вајганд, услед словенске најезде били повукли у предео између Софије, Ниша и Скопља и око њих, где су затекли непороманџене Трачане и где су једни на друге утицали. Од првих су постали стари Власи, а од других арбанаси, који су се одатле преселили у данашњу Арбанију.

Цела је ова теорија Вајгандова без икакве вредности, јер против ње говоре врло озбиљни разлози, који се не могу ничим оборити. На првом месту се не може никако веровати, да су и влашки и арбанашки народ постали у поменутом пределу Софија—Ниш—Скопље. Знамо, да су римски колонисти и пороманџени и непороманџени Трачани и Илири седели по целом северном и средњем делу Балканског Полуострва, и то већ одлучно говори против Вајгандове претпоставке, да су се сви они најпре склонили у поменути предео Софија—Ниш—Скопље, па одатле после поново разишли на разне стране по Балканском Полуострву. Неприродност такве претпоставке појачава се још особито и тиме, што на Балканском Полуострву има велики број високих и пространих планинских сплетова, у које су се могли балкански староседеоци повући и склонити испред словенске најезде. Даље је од особитог значаја за ово питање, што по свима словенским крајевима Балканског Полуострва има врло велики број старе, пресловенске, топографске номенклатуре, коју су Словени могли једино примити од балканских староседелаца, и то само ускоро по своме досељењу, јер би иначе били приморани, да тим географским објектима (рекама, планинама, насељима, селиштима и т. д.) даду своја, дакле словенска, имена. — С друге стране опет недостатак словенске топографске номенклатуре у целој северној Арбанији и у неким деловима јужне Арбаније и врло знатне етничке разлике између северних и јужних Арбанаса (Гега и Тоска), које су резултат врло дугог етничког развоја у прошлости, и то развоја, који се вршио на друкчијој етничкој основи на северу него на југу, одсудно говоре против Вајгандова мишљења, да се је арбанашки народ доселио из поменутог троугла Софија—Ниш—Скопље.

Из влашког језика, вели Вајганд, прешле су његове карактеристичне особине (употреба члана, губитак деклинације, особита конструкција за будуће време и т. д.) у 12. и у 13. веку и у бугарски језик, а затим су те „специфично бугарске“ језичне особине за време другог бугарског царства прешле и у језик „македонских“ Словена. Ни једно ни друго Вајгандово мишљење не може се примити за тачно. Нема сумње, да се једино језик старијих балканских становника, који се имају сматрати за потомке старих Трачана, има сматрати за извор неким општим, а врло карактеристичним, особинама иначе различних балканских језика: румунског са цинцарским, арбанашког, делимично и грчког, а од словенских бугарског и југо-источних српских дијалеката (са „македонским“). Бугари су дакле примили те особине из језика старих Влаха, који су, како многи подаци сведоче, били некад врло многобројни у Бугарској. Али се никако не може веровати, да се то примање морало извршити баш у 12. и у 13. веку. А још је апсурдније Вајгандово тврђење, да су те несловенске особине пренете из бугарских и у „македонске“ дијалекте за време другог бугарског царства, а то ће рећи за време од 23 године тадашње бугарске владе у „Македонији“. Очеvidно је, да те, сасвим необичне и туђе, језичне особине нису могле бити наметнуте целој једној великој маси народној за тако кратко време, и то испрекидане, бугарске владавине и да су и „македонски“ Срби морали те језичне особине добити из истог извора, из којег су их примили и бугарски дијалекти, и сасвим независно од њих.

И Бугари и „македонски“ Срби, као и остали југоисточни Срби, могли су те несловенске језичне особине примити једино на тај начин, што су се помешали са многобројним пословењеним балканским старинцима, који су те особине имали у свом језику. А за такав је процес требало много векова и он се морао вршити у неколико великих центара, из којих су се затим те језичне особине поступно рашириле и по свима околним словенским пределима, док нису захватиле целу народну масу код југоисточних Срба и код Бугара. Наравно да је услед разних узрока у неким пределима тај процес ишао спорије а у неким брже (у „македонским“ дијалектима, као што је Белић показао, има примера и до сад одржане деклинације).

4. У намери, да поређењем покаже однос „македонских“ дијалеката према бугарском и према српском језику, Вајганд износи два краћа текста: у првом је превод са „македонског“ на „западнобугарски“ или шопски дијалекат, а у другом је превод са књижевног српског на „македонски“ и на „западнобугарски“.

Ова су поређења и преводи извршени начином, који је врло далеко од захтева праве науке и од љубави према истини. И ако су Вајганду, како сам каже, помагали „домородци, ученици и ученице“, није га ни та помоћ могла сачувати, да не учини читав низ врло грубих грешака у најосновнијим знањима из тих говора. Тиме је он поново засведочио оно што су раније о његову незнању јужнословенских дијалеката казали Гопчевић и нарочито познати румунски слависта И. Барбулеску. Осим тога је Вајганд учинио врло крупну неисправност и тиме, што је као образац за бугарски језик узео шопски дијалекат, а не бугарски књижевни говор, док је као образац за српски језик употребио књижевни, дакле централни, српски говор. Међутим је испитивањима О. Броха и А. Белића поуздано утврђено, да је шопски дијалекат по свима својим основним особинама српског карактера, а да се је по осталим особинама сасвим самостално развијао. То је дакле у сваком случају дијалекат, који није бугарски.

У вези с овим текстовима и с објашњењима за њих Вајганд износи и нека своја разматрања о „македонском дијалекту“, како се он изражава. Та су разматрања пуна нетачности и сасвим произвољних тврђења, као што је на пр. оно, да су „македонски“ дијалекти добили *ћ* и *ђ* из говора на Косову. И само то означавање „македонских“ говора као једног дијалекта, показује, колико је Вајгандово незнање о тим српским говорима. Свакоме, ко је иоле посвећен у

досадашња истраживања о народном говору „македонских“ Словена, добро је познато, да не само нема таквог диалекта, него да се у „Македонији“ говори неколико сасвим различитих словенских диалеката, који немају ниједне особине, која би им била заједничка а да је уједно и специјално „македонска“ (т.ј. да је нема у суседним српским и бугарским диалектима).

Разуме се, да је према таквом Вајгандову знању јужнословенских диалеката без икакве вредности његово одређивање језичне границе између Срба и Бугара (од Шар-планине па преко Ниша на Зајечар) и његово тврђење, да и северно од Шар-планине има Бугара и да је народни говор у нишком и у врањском срезу нека врста мешовитог српско-бугарског језика.

Досадашња језична испитивања код Јужних Словена већ су толико одмакла, да се на основи њих може да одреди *поширок прелазни појас*, који одваја српско-хрватско-словеначку групу диалеката на западу од бугарске групе диалеката на истоку. Тај се појас у главном протеже са севера од Дунава између далина реке Тимока и средњег Искра у правцу на југ око Софије и око Струмине долине, а завршава у пределима између Солунског и Орфанског Залива. Те се две групе јужно-словенских диалеката разликују једна од друге читавим низом језичних особина, од којих су најзнатније: да прасловенска група гласова *шј* гласи на западу *ћ* или слично а на истоку *шт*; да прасловенска група гласова *дј* гласи на западу *ђ* или слично а на истоку *жд*: да је старословенски глас *ѣ* замењен на западу са *е* (у свима „македонским“ и северним српским диалектима), још даље на западу са *ие* или са *и*, а на истоку са *ја* или *а*. А општа је особина јужнословенских говора, који су на западу од означеног прелазног појаса, да су језичним развитком код њих сви стари словенски полугласови и носни и двогласни вокали замењени чистим, јасним, гласовима и што је стара словенска акцентуација замењена много подеснијом и складнијом. Услед тога се народни говор код ове групе Јужних Словена уопште одликује јасним и звучним изговором, који достиже свој врхунац и најлепши изражај у централном јужнословенском делу, који је између Јадранског Мора и реке Мораве. — Међутим у самом прелазном појасу и још више даље на истоку од њега, код Бугара, народни је говор задржао и до сад врло много од старих словенских нејасних и муклих гласова и шта више развио и још неке нове такве гласове, а уз то је задржао већином стару словенску акцентуацију, која приморава на брз и нејасан изговор и на знатну редукцију вокала.

Приличан број особина везује шопски или тимочко-шопски диалекат и диалекте југоисточног дела северне Србије, источне Старе Србије и оне у средњој и у западној „Македонији“, у једну језичну групу, коју обухватамо општим називом „југоисточни српски диалекти“.

Донекле изузетно место међу диалектима, који су на западу од прелазног појаса, има говор код неких „македонских“ Словена око Солуна и даље на западу до у околину Костура. У неким њиховим пределима народни говор има српске, а у другим поглавито бугарске језичне особине. Ми мислимо, да је то стање, онако исто као и у Грчкој, већином остатак још из времена словенског насељавања у томе крају. Код тога дела „македонских“ Словена одржао се и до сад носни изговор старих словенских назала, који се код осталих Јужних Словена већ одавно изгубио.

Особито појав, да се Јужни Словени деле на поменуте две говорне групе, има и своје сасвим природно и правилно објашњење. До тог је објашњења дошао својим брижљивим и оштроумним истраживањима познати српски лингвиста А. Белић: по његову мишљењу дакле поменуте главне разлике (а на првом месту она по гласовима *ћ* и *ђ* на једној и *шт* и *жд* на другој страни) између обе језичне групе код Јужних Словена датирају још из времена пре досељења Јужних Словена на Балканско полуострво. Само се тако, мисли Белић, може разумети показано блиско сродство већине „македонских“, као и осталих југоисточних српских диалеката, са групом српско-хрватских и словеначких диалеката. И ако су се врло рано одвојили од језичне заједнице српско-

хрватско-словеначке, ти су „македонски“ диалекти ипак изнели из те заједнице своје основне елементе.

Поређење самих југоисточних српских диалеката са бугарским диалектима показује, да су код бугарских диалеката извршене знатније промене и одступања према старијем њихову стању него код поменутих српских диалеката. Као најприроднији узрок томе појаву има се сматрати, да су се бугарски Словени помешали са много већим бројем туђинских, на првом месту влашких елемената, него Словени у области југоисточних српских диалеката. И сама етничка историја овога дела Јужних Словена то потврђује: док су се Бугари мешали са разним турско-татарским и другим народима, дотле се за југоисточне Србе може претпостављати само језични атицај неког повеликог броја пословљених Влаха.

5. О расним особинама „македонских“ Словена Вајганд ништа не казује. То је питање увек непријатно и бугарским писцима и њиховим пријатељима и зато избегавају разговор о њему. „Македонски“ Словени имају наиме неке знатно друкчије расне особине него Бугари.

Према својим проматрањима могу о расним особинама „македонских“ Срба у главном рећи ово: И код „македонских“ Срба и код свих осталих Срба, као и код Хрвата и Словенаца, врло су многобројни типови *динарске* или *јадранске расе* (црномањаста раса, високог раста и кратке, високе главе, дакле брахицефална). У прелазном српско-бугарском појасу та је раса врло ретко заступљена, а код Бугара је уопште и нема. Други један расни карактер опет је само одлика бугарског племена, а нема га нигде, осим у ретким изузетним примерима, код Јужних Словена на западу од поменутог српско-бугарског прелазног појаса. То је јављање *монголоидних расних особина*, које су Бугари добили мешавином са турско-татарским освајачима, а у прелазном су појасу остале од Печењега. Поменути ретки изузетни примери монголоидних расних особина јављају се поглавито у пределима око Очег Поља и Куманова (најпре их је запазио Ј. Цвијић) као остатак од напред поменутих Печењега и Кумана, који су се ту били настанили.

6. О народним обичајима и о историјским предањима и песништву „македонских“ Словена нема у Вајгандовој књизи нигде ни речи. То је сасвим разумљиво. О тим је стварима врло неугодно говорити, кад се има намера представити „македонске“ Словене као Бугаре.

О свему је томе до сад већ више пута писано, и зато ћемо ми овде изнети само неколико напомена.

Што и „македонски“ Срби имају врло карактеристични српски обичај, *славу* или *крсно име* („светац“, „служба“ и сл.), то има двојак значај: прво, слава је после језика прво етничко обележје свих Срба хришћанске вере, и друго, пошто је слава у суштини многобожачки обичај, то доказује да је између „македонских“ и осталих Срба морало бити тесне сродничке заједнице још у вековима пре него што су Јужни Словени примили хришћанство, па свакако још и у њиховој заједничкој словенској прадомовини.

Осим славе „македонски“ Срби имају још и врло карактеристичне српске обичаје преславу и сеоску славу и обичаје са бадњаком, који код Бугара нису познати.

Докле у предањима и у народном песништву „македонских“ Срба нема никаквих успомена о личностима, догађајима и местима из бугарске историје, дотле су опет небројена предања и песме о таквим елементима из српске прошлости. И саме бугарске збирке, којих има повелики број, то у свему потврђују. И у најјужнијим крајевима „Македоније“ (солунско-костурским) чуо је Б. Ж. Милојевић многобројна предања о Краљевићу Марку, која су тесно везана за тамошња места, и осим тога још предање о српском јунаку Боланом Дојчину и о Косовском Боју.

7. Као опште особине народног карактера код „свих балканских народа“ истиче Вајганд: махну за претеривањем, недржање обећања и тврдо задате речи, спорост и непознавање журбе, лагање — које баш особито приписује „македонским“ Словенима (с. 34) — и нечасност (краду, вели, што год се може украсти, и превару и подвалу у трговини сматрају за врлину) (с. 39).

Све је ово скроз нетачно. Вајганд је од балканских народа једино познао добро Цинцаре и уз то нешто мало и Грке, јужне Арбанасе и Бугаре у Бугарској¹, па је њихове опште особине пренео и на остале балканске народе. Ми који се годинама бавимо проучавањем народног карактера код балканских народа, смемо слободно тврдити, да се народној маси „македонских“ Словена не може приписивати ниједна од наведених особина. „Македонски“ Словени из народа познати су по свима балканским и суседним европским земљама као часни, поуздани, скромни, вредни и у сваком погледу солидни људи, занатлије и радници (види и код самог Вајганда с. 43-44). А за остале Србе знамо, да ниједан писац и човек од науке, који је њих добро познао, није нашао код њих ниједну од наведених махна као општу народну особину. Напротив, за њих се истичу сасвим супротне особине, наравно као врлине.

Уопште се може рећи, да „македонски“ Срби имају све главније психичке особине централних Срба, само су неке од њих слабије изражене. С друге стране „македонски“ Срби имају неке психичке особине, које су целој групи југоисточних Срба и Бугара заједничке, а код осталих Јужних Словена нису познате и које су им без сумње наслеђе из поменуте примесе балканских старинаца. Оне су код југоисточних Срба свакако слабије изражене него код Бугара. Те су душевне особине: јак егоизам, затвореност и неповерљивост, душевна скученост и суровост, недостатак поноса, недовољно развијена машта, необично развијена тежња за течењем и услед тога велика вредноћа, издржљивост и тврдичење и сл. Поменута душевна суровост јавља се код Бугара чешће у још оштријем облику, као свирепост и крвожедност.

8. Да би доказао, да су „македонски“ Словени по народности Бугари, Вајганд понавља већ довољно познате аргументе бугарских писаца, који се састоје у томе, да је овај или онај писац назвао „македонске“ Словене Бугарима, и то има да послужи као сведочанство за бугарско национално осећање код „македонских“ Словена. „Македонски“ се Словени, тврди Вајганд, „од почетка па до сад непрестано зову Бугарима, и то српским обликом тога имена, који гласи „Бугарин“. А облик „Бугарин“ могли су они, вели Вајганд, једино примити од Срба за време Душанове царевине.

После темељних расправа В. Ђерића, Ј. Цвијића, Х. Вендела, Т. Ђорђевића и А. Белића таква и слична доказивања немају више никакве вредности. У тим је расправама већ довољно указано на то, да је бесмислица одређивати народност „македонских“ Словена по именима, којима су их називали страни писци и туђи народи, него да се као једино мерило за то имају сматрати имена, којима су „македонски“ Словени сами себе звали, и изрази народног осећања, које су они сами показивали.

За цело време од словенског досељења у „Македонију“ (у 6. и у првој половини 7. века) па до српске владе у њој (1282—1413) нема ниједног непосредног податка о томе, каквим су народним именом називали себе сами „македонски“ Словени. Мишљење, да су они за време бугарске владе над њима (861—969) примили или можда примили бугарско име није нимало оправдано. Познато је, да у то време ни у самој Бугарској Словени нису били још примили бугарско име за своје народно име, него да су себе звали Словенима а свој језик словенским. Осим тога знамо, да су турско-татарски Бугари држали тада „Македонију“ као освојачи, који су несумњиво били врло непријатни тамошњим Словенима, јер су они трипут дизали против њих

¹ Он сам напомиње (32), да је Србе мање познао него остале поменуте народе.

устанке (929., 931. и 969. год.), док их нису најзад прогнали и од њих се ослободили (969 г.).

С друге стране бугарска владавина над „македонским“ Словенима била је узроком, да византиски и остали грчки писци почну и те Словене називати именом Βούλγαροι. Од грчких писаца примили су свакако тај назив за „македонске“ Словене и други туђи писци, особито доцније турски. Ова се погрешка, као што добро запажа проф. Ђерић, могла лако раширити, јер су византиски писци одавно познати, а словенски извори, који их поправљају, тек од скоро. — Врло је вероватно, да су и византиски Грци почели још у то време називати „македонске“ Словене именом „Булгари“ или „Болгари“ (придев „булгарика“), који је затим код Грка постао синоним са називом „Словени“ уопште и добио још и социјално значење, те означава: простог човека, сељака и чифчију.

Од етничких имена, којима су „македонски“ Словени до времена српске владавине у „Македонији“ могли сами себе звати, најпоузданији подаци нас упућују само на два: једно је Словени, а друго је Срби. Прво је, како се по свему чини, било највише раширено код Словена у јужним деловима „Македоније“, а друго је, као што смо напред показали, било народним именом појединих већих и мањих група српских, које су се биле настаниле по разним крајевима „Македоније“.

У свима споменицима из доба српске владе у „Македонији“ од 1282 до 1413 године — а њих има знатан број — „македонски“ се Словени називају Србима а њихова земља српском земљом. Не би се могло замислити, да би би Срби Рашани и Зећани онога времена, кад се уопште није знало за национална осећања у данашњем смислу, сматрали и називали „македонске“ Словене Србима, ако би се они сами звали Бугарима или неким другим именом. Шта више, несумњиво је, да би српски владоци, који су освајали „Македонију“, врло радо хтели повећати себи углед додајући с поносом својим дотадашњим титулама још једну, која би обележила то освојење као потчињавање једног новог народа. Али од свега тога нема у титулама тадашњих српских владалаца ничега.

И за време турске владе над „Македонијом“ (15—19 век) „македонски“ су Словени називали себе и даље Србима и у много прилика манифестовали српско национално осећање. О томе сведоче многобројни поуздани подаци, који су до сад прибрани и објављени.

Али се код самих „македонских“ Словена крајем 18. и почетком 19. века јавља у књижевности и бугарско име. Пошто се у то време јавило већ у књижевности, мора се веровати, да се у народу почело примати још раније. Облици, у којима се то име код „македонских“ Словена јавља, гласе: славјаноболгарскій, болгарскій, Булгарин, Болгарин, булгарски, Бугарин, бугарски и сл. — Прва два облика се јављају до средине, 19. века, па их затим нестаје. Они су постали, као што је већ рекао и Шишманов, под утицајем тадашњег „славјано-српског“ и „славјано-руског“ књижевног језика. — Облици Булгарин и Болгарин и булгарски једино су могли бити примљени од Грка и од Турака, у чијим језицима, као што смо већ напред показали, ови називи гласе: Булгар(и) и Болгар(и). — Облици Бугарин, бугарски и сл. примљени су из централног српског дијалекта, јер само у њему (и даље на сз. од њега) тако гласе.

Дакле ниједан од наведених облика, у којима се јавља бугарско име код „македонских“ Словена, није пореклом из самих „македонских“ словенских дијалеката и не одговара њиховим гласовним законима. А у томе је поуздано сведочанство, да су „македонски“ Словени добили бугарско име са стране, да им је наметнуто од других народа.

Зашто се и како се то десило, већ је довољно познато из досадашњих расправа о тој ствари: Због непрекидних српских ратовања, одметања и устанака против Турака српско је име било код Турака толико омрзнуто, да се „македонски“ Срби нису више смели њиме звати, него су се морали довијати на разне начине, како да обележе своју словенску народност називајући себе

„каурима“ и „христјанима“ и примајући понегде и називе „Булгари“, „Болгари“, и „Бугари“, које су им придавали Турци и Грци. Али су сва три ова последња назива „македонски“ Срби примили с оним истим значењима, која они имају код Грка и код Турака: прво, да означе себе као просте људе, сељаке и чифчије, а друго, да обележе себе као Словене у супротности према Несловенима, Грцима и Турцима. Ти називи нису дакле имали етничко значење, нису обележавали бугарску народност. „Македонски“ Словени нису те називе ни примили од Бугара, и они нису ни постали у њиховим устима од бугарског народног имена Българи, него су дошли до њих кроз уста других народа.

Бугарска пропаганда у другој половини 19. века имала је, услед познатих узрока, најпре врло знатних успеха. Али су ти успеси после јако смањени услед енергичније акције са српске и грчке стране и још особито услед тога, што су Бугари приредивши неколике крваве метеже у „Македонији“, били навукли гнев и нерасположење Турака на себе. Тако је крајем 19. века у пределима „Македоније“ (на ј. од Шар-планине и од Скопке Црне Горе) број Словена егзархиста већ био спао на неких 558.000 а број Словена патријаршиста порастао на 492.000, и затим се до балканског рата (1912—1913. год.) број егзархиста био још знатно смањио у корист броја патријаршиста.

Постоје поуздани докази, да су Бугари крајем 19. века сами признали, да у борби против Срба црквом и школом не могу код „македонских“ Словена више ништа постићи. Зато су и морали прибећи последњем средству — енергичној комитској акцији. А потреба таквог једног суровог и насилног средства не би се могла ни замислити, кад би „македонски“ Словени (као што је то лепо нагласио и Х. Вендел) имали развијено бугарско национално осећање.

9. Колико је тачно оно што је Вајганд рекао о Арбанасима у „Македонији“ и у осталој Јужној Србији, о томе није место, да се овде опширно расправља. Ипак не можемо пропустити, а да не истакнемо неколико крупних неистина Вајгандове књиге.

Вајганд наглашава, да су предели Косова и Метохије, као и они око Гостивара, Тетова, Призрена, Качаника, Ђаковице, Приштине и Вучитрна насељени поглавито Арбанасима, пошто су се, вели, Срби из тих крајева иселили приликом великих сеоба 1690 и 1738 године.

По ономе, што се у старије време знало и писало и у самим српским делима о тим великим сеобама српским, Вајганд би заиста имао право. Али по истраживањима из новијега времена (од Ј. Томића, Г. Витковића, Ј. Цвијића и по нашим испитивањима у Војводини) знамо поуздано: да се Срби из помених крајева Старе Србије и „Македоније“ нису иселили, него да је само сразмерно мали број од њих отишао са патријарсима Арсенијем III и IV у земље преко Саве и Дунава, а да су главне масе тадашњих српских иселеника биле из садашње северне Србије; да према томе нису Арбанаси те српске крајеве заузели као опустеле и од Срба напуштене, него да су се по њима силом насељавали, пошто су као мухамеданци и одана турска војска имали повлашћен положај и могли чинити, шта су хтели; да су тамошњи Срби у великом броју прешли у мухамеданство, а затим поступно примали и арбанашки језик и ношњу, само да би се заштитили од арбанашких насиља. Отуд има у тим крајевима врло велики број мухамеданских Срба, који су сасвим или само донекле напустили свој матерњи језик и примили арбанашки, али за које се зна или и сами казују да су српског порекла (многима су и презимена, традиције и обичаји још и сада српски и сва њихова села и поља имају чисто српска имена).

Вајганд износи и неке бројне податке (добивене од Бугарина Младенова и од Арбанаса Мидат-беја Фрашери), којима хоће да докаже напред исказано тврђење о распрострањењу Арбанаса по северној „Македонији“ и по косовско-метохијским пределима. Али се поређењем тих података за северне крајеве „Македоније“ са бројевима, који су изнети у књизи В. К'нцова „Македонија“ (1900) и који се сматрају за најпоузданије од свију (тако каже и сам Вајганд

на стр. 81 своје књиге), јасно показује њихова неистинитост и очевидна тежња и Вајгандова и његових извештача, да број Арбанаса у тим пределима покажу што је могућно већим. Наиме: по К'нчовљевој књизи ни у једној од ранијих каза (срезова) северне „Македоније“ број Арбанаса (и мухамеданаца и католика заједно) није већи од броја тамошњих Срба, и укупан број Срба (муслимана и православних) у њима износи 254.817 а Арбанаса (такође мухамеданаца и хришћана) 97.596. Са тим К'нчовљевим подацима врло се добро слажу бројеви од последњег пописа у Југославији 1921 године, по коме је те године имало у тим истим пределима на 128.000 Арбанаса. Тиме је уједно несумњиво утврђено, да је попис у Југославији вршен правилно и потпуно непристрасно.

Подаци тога пописа такође показују, да су и бројеви, које је Вајганд изнео за Арбанасе у пределима на северу од Шар-планине и од Скопске Црне Горе, несумњиво јако увеличани и да на 107.200 душа са српским језиком долази свега око 286.200 душа с арбанашким језиком. Али како је у тим пределима, као што рекосмо, број мухамеданских Срба, који су само од тешке невоље примили и арбанашки језик (многи од њих још говоре и српски), врло велики, несумњиво је, да ће на праве Арбанасе имати да дође много скромнија цифра од оне коју показује последњи попис.

10. Главни резултати досадашњих научних истраживања о етничком положају „македонских“ Срба међу Јужним Словенима могу се исказати у ово неколико тачака:

У јужној „Македонији“, онако исто као и у Грчкој, била су се настанила словенска племена од обе главне јужнословенске језичне групе: од једне којој припадају данашњи Срби, Хрвати и Словенци, и од друге, која је тако исто блиска са данашњим Бугарима. Крај свега мешања међу њима то се стање у главном одржало и до данас. Даље је на северу тога мешања било поглавито само у пошироком прелазном (српско-бугарском) појасу, који се протеже од предела између Солунског и Орфанског Залива даље на север до Дунава (између долина Тимокове и средњег Искра).

И у историји и у топографској номенклатури има приличан број успомена о негдашњим словенским насељеницима „Македоније“, који су се звали српским именом.

На западу од поменутог прелазног појаса говоре се диалекти, који по својим особинама спадају у српско-хрватско-словеначку групу, а на истоку од тог појаса диалекти који чине бугарску групу. „Македонски“ словенски диалекти, који су на западу од тог појаса — дакле они у Дебру, Повардарју и скоро у целој Струмици — чине заједно са јужноморавским и тимочко-шопским диалектима групу југоисточних српских диалеката. Несловенске особине, које су тим српским и свима бугарским диалектима заједничке са старијим балканским језицима (румунским, цинцарским и арбанашким), без сумње су примљене из језика пословењених трачко-романских Влаха. А ти су се Власи били првобитно склонили у неколико великих планинских центара на Балканском Полуострву.

Све основне етничке особине — језик, најкарактеристичнији обичаји (слава, преслава, сеоска слава и неки од божићних обичаја) и расне особине — заједничке су „Македонским“ Словенима Дебра, Повардарја и Струмице са централним и осталим Србима и готово све и са Хрватима и Словенцима. Оне су свима њима несумњиво биле заједничке још у прехришћанском времену и шта више, како се већ и према нашем садашњем знању може казати, још и пре доласка њихова на Балканско Полуострво, у старој словенској домовини. Због свега се тога „македонски“ Словени Дебра, Повардарја и Струмице не могу друкчије сматрати него као део велике групе српско-хрватско-словеначке и као огранак српског племена.

Што су „македонски“ Срби, крај свега тога што су живели у врло тешким приликама у прошлости и што су само сразмерно кратко време били у

једној држави с осталим Србима, ипак очували толико карактеристичних особина које их везују у тесну заједницу с осталим Србима, томе ће бити више узрока. Један ће од њих, вероватно и најглавнији, бити у томе, што су се по разним крајевима „Македоније“, као што смо видели, биле настаниле веће и мање српске групе или племена, која су својим етничким особинама и предиспозицијама за развитака у том правцу имала знатног утицаја и на етнички развитака свих осталих Словена у „Македонији“. Други је узрок стална и широка веза са Србима на северу, која је особито олакшана великом моравско-вардарском удољином. А трећи је узрок, што су „македонски“ Срби ушли у састав старе српске државе (1282 и после) баш у оно доба, када су и српска државна моћ и српска култура онога времена били на своме врхунцу. И једно и друго испунило је душу „македонских“ Срба силном љубављу према лицима и догађајима славне српске прошлости и оставило неизгладиве успомене у њиховим народним предањима и у народном песништву.

Вајгандово доказивање, да „македонски“ Словени нису Срби, него да су Бугари, само је показало његово велико незнање јужнословенских дијалеката и њихова развитака и потпуно непознавање етничких прилика код Јужних Словена. А то су непобитни докази, да Вајганд до свога тобожњег уверења, да су „македонски“ Словени Бугари, није могао доћи личним научним истраживањима, него да су га на заступање таквог мишљења навели разлози сасвим другачије природе.

Из Вајгандове се књиге у исто време јасно види његова намера, да под видом врло искреног браниоца тобожњих бугарских интереса у „Македонији“ и под изговором особито хуманог борца за некакву фантастичну „македонску“ аутономију потпирује мржњу бугарских мегаломана на Србе и да оживљава њихове већ изгубљене наде на освојење свеколике „Македоније“. То је дакле продужење старе немачко-аустриске политике, да се стално потхрањује већ одавно бачено семе раздора између два највећа јужнословенска племена, између Срба и Бугара, и да се на тај начин омета стварање једне јаке јужнословенске државне заједнице, која би за навек ставила брану германском продирању на исток.

Јован Ердељановић.

